

Комар Андрій,
магістр гр. 8.1219-ПЗС
факультету енергетики, електроніки та інформаційних технологій,
Інженерний інститут Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна)

РИСИ ГНОСТИЦИЗМУ У ПОСТМОДЕРНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СПОСТЕРЕЖЕННЯ ТА СПРОБА АНАЛІЗУ

Гностицизмом у вузькому сенсі називають жменьку сект, які з'явилися незадовго до початку християнства у Римській імперії та зникли десь у III ст. н. е. До їхніх основних ідей можна зарахувати такі: ідея, що зримий матеріальний світ створено не єдиним Богом-Абсолютом, а Деміургом, злим божком нижчого рівня, який, можливо, має себе за Абсолют, але таким не є; ідея сакрального знання (гнозису), яке принесли якісь посланці Абсолюту чи світлих богів вищого рівня та яке допомагає людській душі визволитися з-під влади Деміурга та піднятися до суто духовних планів буття; схильність до складних ієрархій та систем богів; схильність до магічної практики; поділ людей на кілька своєрідних духовних каст, деякі з яких («пневматики», «духовні люди») розглядаються як природжені потенційні носії гнозису, деякі ж («гілики», «тілесні люди») – як біомусор, принципово сприйняти гнозис не здатний; наявність «іскри Божої», маніфестації Абсолюту, в душі гностика; наявність гуру, який і відкриває людині гнозис. Джерелами гностицизму на даний момент вважаються антична філософія, юдаїзм періоду Другого Храму, зороастризм та деякі інші релігії, синтезовані своєрідним чином; потім у цей синтез додається й християнство [4]. Одним з перших ідею ренесансу гностицизму як закономірного наслідка розвитку західної цивілізації висловив відомий протестантський філософ та політолог Е. Фогелін. Він визначав гнозис як пряме, безпосереднє сприйняття знання, яке не потребує критичної рефлексії та виключає її; нав'язування своєї позиції як безсумнівного Божественного Одкровення, але земними засобами (емоційними, вольовими та ін.). На думку Фогеліна, саме такими засобами послуговувалися вожді Реформації, коли нав'язували свою інтерпретацію Святого Письма своїй пастві; саме такі засоби склали основу Просвітництва, саме це складає суть гуруїзму, як суто релігійного, так і політичного (Ленін, Гітлер). Тісно пов'язана з описаним «іманентизація есхатону», розміщення Божественного начала у людській душі та людських переживаннях, а Царства Божого – у рамках земної історії (міф прогресу, комунізму та ін.). Підводячи підсумок, Фогелін писав про ризик завершення західної цивілізації гностичним

тоталітаризмом [5, 6, 7]. Як бачимо, аналіз Фогеліна спрямовано здебільшого на західну цивілізацію епохи модерну. На наш погляд, західна цивілізація епохи постмодерну ще більш гностична, і це закладено в самій логіці постмодерну.

Почнемо з концепту Злого Деміурга. Ідея, що наш Всесвіт – симуляція, проект якоїсь цивілізації вищого рівня, на даний момент досить поширена. Серед її апологетів у наукових та філософських колах необхідно згадати Н. Бострома, Р. Хансона, Б. Дайнтонна; серед відомих людей, ключових для сучасного суспільства, їй симпатизує Ілон Маск, а якщо казати про мистецтво, то важко пройти повз культову кінотрилогію «Матриця»; також треба згадати твори Д. Галуя «Симулякрон-3», Ф. К. Діка «Убік» та ін. До популярності теорії Всесвіту-симуляції, вочевидь, перш за все доклав руку бурхливий розвиток комп'ютерних технологій, які створили «віртуальну реальність» та «інформаційний простір».

Водночас помітимо, що підозра, недовіра видимому світу, «примат розуму над поглядом» – супутниця постмодерну з самого його початку: його фундатори Маркс, Ніцше та Фройд атестуються П. Рікером як «філософи підозри». Підозра як принцип породжує конспірологію, яка супроводжувала постмодерн з самого початку («Протоколи Сіонських мудреців», ідея імперіалістичної змови в ідеології Радянського Союзу, ідея масонсько-єврейської змови в ідеології Третього Райху). Але та ж сама недовіра до видимого та впевненість в наявності деякої незримої сили, яка породжує видиме, але, на відміну від Бога традиційних релігій, не показує себе через видиме, а приховується за ним – основа теорії віртуального Всесвіту! У вищезгаданій «Матриці» Деміургові-Архітекторові підкоряються Агенти, таємничі люди-програми, замасковані під держслужбовців, які співпрацюють з держслужбовцями; і чи випадково такі класики сучасної конспірології, як М. Серрано та Д. Айк, водночас є неогностиками та гарячими прибічниками концепції Злого Деміурга?

Нарешті, сучасне інформаційне суспільство практично реалізує гностичні міфи, створюючи викривлену інформаційну реальність, яка відгороджує людину від реальності об'єктивної (фейки, «ехо-кімната», постправа та ін.) Інформація, яка дозволила б прорватися до об'єктивної реальності, в такому контексті стає чи не основною цінністю інформаційного суспільства, що знову ж таки нагадує гностичне сакральне знання, а прив'язаність цієї інформації до практичних контекстів (див., напр., [1]; загалом це ледь не загальне місце) асонує з практичною (магічною) спрямованістю гнозису. При цьому, хоча в інформаційному суспільстві доступ до знань є в кожного, сприйняти інформацію коректно, на жаль, здатен далеко не кожен: гостро стоїть проблема виховання нової еліти, яка могла б правильно послуговуватися інформацією. Таким чином, маємо все ту ж стратифікацію людей за здатністю сприйняти гнозис, яку ми помітили в гностицизмі. Причому Постмодерн відрізняється від інших

парадигм тим, що цілком розуміє свою сутність: викривленість інфопростору та гостра потреба в орієнтирі цілком усвідомлюються самим інфопростором, стають його сюжетами. Однак, проводячи подібні аналогії, необхідно бути обережним, оскільки є ризик сплутати їх з універсальними для людства рисами.

Якщо знову ж таки звернутися до «Матриці», то її протагоніст – програміст та хакер, той, хто має привілейований, «царський» доступ до інформації, доступ у ключі оперативному, практичному. За зауваженням російського дослідника гностицизму О. Д. Пантелеєва, концепт хакінгу добре асонує з гнозисом [3].

Якщо знову перейти від архітектоніки постмодерну загалом до конкретних постмодерних доктрин, то чи не основним лямбмотивом таких є знання («втрачені знання предків» та ін.), технологічність (конкретні методики досягнення просвітлення, які пропонують різні секти), все та ж іманентизація Божественного, про яку писав Фогелін (концепція «внутрішнього світла»). Висока ступінь інформатизації суспільства, на думку згаданого О. Д. Пантелеєва, є передумовою популярності псевдонаукових ідей (псевдонаука паразитує на залишкових знаннях про світ, неглибоких, але наявних) і знову ж таки асонує з проповіддю гностиків, цільовою аудиторією яких були люди, з Євангелієм знайомі, але знайомі поверхово [3].

Постмодерне інформаційне суспільство – суспільство мультикультуральне, простір для небаченого досі діалогу культур. На думку Л. М. Гумільова, саме на місцях зустрічі культур виникають гностичні системи, які він називав «антисистемами». Ми вже писали про суміш античного та юдейського елементів у гностицизмі; схоже на нього маніхейство виникло як синтез християнства, зороастризму та буддизму, на місцях культурних контактів виникли такі гностичні за своїм характером системи, як богомільство, катаризм, ісмаїлізм та ін. Гумільов пояснював це тим, що позитивні меседжі різних етносів та релігій принципово несумісні, і спроба звести їх воєдино призведе до того, що Бог однієї з релігій неминуче перетвориться на Злого Деміурга [2, с. 183-202]. Тут не можна не згадати європейський езотеризм кінця ХІХ – початку ХХ ст., праці Блаватської та Реріхів, де спроба синтезу західних та східних релігій призвела до перетворення Бога Св. Письма на Злого Деміурга (теософи прямо називали гностиків своїми вчителями), хоча, судячи з усього, до такої інтерпретації Бога доклало руку ще захоплення Блаватської Каббалою.

Цікавим прикладом гностицизму як наслідку дисонансу етнічних імперативів, на наш погляд, є «Чорна книга Арди» Н. Некрасової та Н. Васильєвої. Цей текст є переказом історії Легендаріуму Дж. Р. Р. Толкіна, де Еру Ілватар (Бог-Творець) позиціонується як Злий Деміург, а Мелькор (Диявол) – як гностик, який відкрив, що Еру не є істинним та єдиним

Богом. Цей текст не слід вважати простим антихристиянським бунтом, оскільки «Чорна книга Арди» просякнута досить таки етичними мотивами; крім того, одна з авторес (Некрасова) через кілька років по написанню книги прийняла православне хрещення, та й іншу, наскільки нам відомо, важко назвати антихристиянкою. Скоріше, враховуючи близькість «Чорної книги Арди» до російської класичної літератури (гуманізм, психологізм...), це можна вважати саме наслідком дисонансу між російським та англійським етнорелігійними імперативами (Толкін писав свій Легендаріум саме як «міфологію для Англії»), через який і не вдалося авторкам впізнати Бога в Еру Ілватарі. Химеричне зхрещення різних культур та релігій наявне і в «Матриці».

Висновок. Як ми бачимо, гностицизм присутній у постмодерному суспільстві на багатьох рівнях: як у загальній архітектоніці (інформаційна природа, імператив підозри, мультикультурний дух), так і в вигляді конкретно гностичних доктрин (наукові гіпотези гностичного штибу, літературно-філософські твори з гностичними мотивами, псевдонаукові неогностичні концепції). Але характер цієї спорідненості ще необхідно дослідити глибше.

Список використаних джерел:

1. Алексеева И. Ю. Информация и интеллект как ценности современной эпохи // Информационное общество, 2009, вып. 1. С. 42-49;
2. Гумилёв Л. Н. Конец и вновь начало. Популярные лекции по народоведению. – М.: Айрис-Пресс, 2008. 384 с.
3. Пантелеев А. Д. Раннее христианство и современная поп-культура [відеозапис] : https://www.youtube.com/watch?v=_nNmT88xrKY (Дата звернення: 26.09.2019)
4. Ткаченко А. А. Гностицизм // Православная Энциклопедия, Т. 11. – М.: Православная Энциклопедия, 2006. С. 627-638.
5. Фогелен Э. Гностицизм – природа современности [Электронный ресурс]: <https://antimodern.wordpress.com/2009/06/16/voegelin01/>
6. Фогелен Э. Гностическая революция. Пуритане [Электронный ресурс]: antimodern.ru/voegelin02/
7. Чернявская А., Маштаков Д. «Бытие между»: пролегомены к политической теории Эрика Фёгелина // Логос, т. 25, № 6, 2015. С. 180-195.